

การยุติความสัมพันธ์ทางการทูต

การปฏิวัติเดือนมีนาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2459) ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองภายในของประเทศรัสเซียอย่างมหาศาล การจลาจลจวนวายภายในกรุงเปโตรกราดในตอนต้นของเดือนมีนาคม ดูเหมือนว่าในระยะแรกจะเป็นเพียงปรากฏการณ์ปกติสามัญที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ เหมือนกับการจลาจลครั้งก่อน ๆ ตลอดรอบศตวรรษที่ผ่านมา ไม่มีใครในคณะรัฐบาลรัสเซียจะคาดคิดมาก่อนว่า การจลาจลครั้งนี้จะขยายตัวออกไปจนรัฐบาลไม่อาจควบคุมได้ แต่ในที่สุด ในวันที่ 15 มีนาคม (หรือ 2 มีนาคม ตามระบบปฏิทินเก่าของรัสเซีย) พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ก็ได้ประกาศสละราชสมบัติตามคำทูลขอของสมาชิกรัฐสภาแห่งชาติ (Duma) และพระองค์ก็ได้สละสิทธิในการสืบราชบัลลังก์ของมกุฎราชกุมารอเล็กซิส (Alexis) พระราชโอรสของพระองค์ให้แก่พระอนุชา คือ แกรนด์ดยุกมิกไฮล อเล็กซานโดรวิช (Grand Duke Mikhail Alexandrovich) ในวันเดียวกันนั้นเอง รัฐสภาแห่งชาติก็ได้ประกาศการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นปกครองประเทศ และจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อจัดวางรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมเป็นการถาวรสืบไป

สำหรับรัฐบาลไทยนั้น เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในโลก ไม่ได้เฉลียวใจมาก่อนว่า การจลาจลจวนวายในครั้งนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในครั้งยิ่งใหญ่ของประวัติศาสตร์รัสเซียและประวัติศาสตร์โลกในเวลาต่อมา อันที่จริง เนื่องจากสภาพของสงคราม รัฐบาลไทยได้รับรายงานที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 สละราชสมบัติช้ากว่าปกติ เพราะในวันที่ 17 มีนาคม รัฐบาลไทยยังได้มีโทรเลขถึงพระวิศาลพจนกิจ อรรถราชทูตไทยที่กรุงเปโตรกราด แจ้งกำหนดการที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารมจะเสด็จออกจากประเทศไทยไปทอดพระเนตรการรบทางแนวรบด้านประเทศรัสเซียตามคำเชิญของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และรัฐบาลรัสเซีย ประมาณวันที่ 7 เมษายน¹ แต่เมื่อรัฐบาลไทยได้รับรายงานการเปลี่ยนแปลง

¹ กจช., ร.6 ต.22/13, "Prince Devawongse-Phra-Visal," Tel., Bangkok: March 19, 1917.

แปลงในประเทศรัสเซียนั้น รัฐบาลไทยก็ดูเหมือนจะมองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เป็น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้สำหรับประเทศที่เผชิญกับภัยพิบัติภายในที่รุนแรงเช่นนี้

ในพระราชนิพนธ์คำนำ ที่ไม่ปรากฏพระปรมาภิไธยใน "หนังสือพิมพ์ไทย" ฉบับวันที่ 27 มีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์การที่รัฐสภาแห่งชาติรัสเซียเข้าใช้อำนาจการปกครองประเทศว่า เป็นการกระทำที่จำเป็นในการป้องกันสงครามกลางเมืองที่จะเกิดขึ้นจากเหตุวุ่นวายเหล่านั้นในระหว่างที่ประเทศรัสเซียยังคงติดพันสงครามภายนอกกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง ส่วนการที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงสละราชสมบัตินั้นก็ "ควรนับว่าทรงประพฤติน่าสรรเสริญแลทรงเห็นแก่ประโยชน์ของชาติบ้านเมืองมากกว่าพระราชโอรสยศแลประโยชน์ของพระองค์เอง"¹ ในลายพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ทรงมีถึงพระองค์เจ้าจุมภฏศักรีกฤดากร พระองค์ทรงวิจารณ์เหตุการณวุ่นวายในประเทศรัสเซียว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 คำเนินรัฐประศาสน์นโยบายภายในผิดพลาดคอยางมหันต์ พระองค์ทรงเห็นด้วยกับเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถว่า สมเด็จพระจักรพรรดินีอเล็กซานดรา เฟโอโดรอฟนา (Alexandra Feodorovna) พระมเหสีของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 สมควรจะเป็นผู้ถูกตำหนิมากที่สุด ที่ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองภายในของประเทศรัสเซียคลี่คลายออกมาในลักษณะนี้² เห็นได้จากท่าทีข้างต้นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นพระทัยในชะตากรรมของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ไม่น้อย ในขณะที่เดียวกันกับที่พระองค์ก็ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงภายในของประเทศรัสเซียในครั้งนี้โดยไม่ได้มีปฏิกิริยาในทางต่อต้านแต่อย่างใด

¹ กจข., ร.6 ต.22/13, "คำนำ" (พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไม่ปรากฏพระปรมาภิไธย), หนังสือพิมพ์ไทย, (กรุงเทพฯ), 27 มีนาคม พ.ศ.2459.

² กจข., ร.6 ต.15.4/3, "King Vajiravudh-Prince Charoon," Private and Confidential, Draft, Bangkok: April 1, 1917.

อย่างไรก็ดี แม้วารัฐบาลไทยโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงภายในครั้งนี้หรือนัยหนึ่งรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียได้รับอำนาจมาโดยชอบธรรม แต่รัฐบาลไทยก็ต้องเผชิญกับปัญหาที่ต้องใช้การพิจารณาตัดสินใจอย่างรอบคอบ การรับรองรัฐบาลใหม่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางการทูตที่มีอยู่ระหว่างประเทศทั้งสอง แน่่อนที่ว่า การประวิงเวลาของรัฐบาลไทยในการรับรองรัฐบาลชั่วคราว อาจกระทบกระเทือนความสัมพันธ์อันดีที่เคยมีอยู่ แต่ขณะเดียวกันก็ดูเหมือนว่ารัฐบาลไทยก็เกิดความเกรงกลัวว่า การตัดสินใจรับรองรัฐบาลชั่วคราวอย่างเป็นทางการโดยรีบด่วนนั้น อาจกระทบกระเทือนสถานการณ์ทางการเมืองภายใน และกระทบกระเทือนความมั่นคงของรัฐบาลไทยในขณะนั้นเอง

ความขัดแย้งกันภายในพระราชวงศ์ เป็นต้นว่า การลาออกของกรมพระยาดำรงราชานุภาพจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หรือการที่เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ มักจะมีข่าวลือถูกกล่าวหาอยู่เนือง ๆ เกือบตลอดรัชกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วาดิಕ್ಕอกการกบฏซึ่งราชบัลลังก์นั้น ไม่วาข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไรก็ยอมแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ความมั่นคงของรัฐบาลไทยในรัชกาลดังกล่าว่นั้น เป็นปัญหาที่มีความรุนแรงไม่น้อย ประการสำคัญ แผนการยึดอำนาจของกลุ่มนายทหารหนุ่มในตอนต้นของรัชกาลหรือที่เรียกกันว่า "กบฏ ร.ศ. 130" ซึ่งมีแผนการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศไทยไปเป็นสาธารณรัฐนั้น แม้วารัฐบาลไทยจะสามารถเข้าทำการขัดขวางแผนการดังกล่าวได้ทันทางที่ แต่ก็ไม่มีเหตุผลใดที่จะทำให้รัฐบาลไทยเชื่อได้ว่า การปราบปรามจับกุมในครั้งนั้นจะมีผลทำให้ความคิดที่จะทำการโค่นล้มราชวงศ์สูญสิ้นไป ด้วย ในทางตรงกันข้าม แผนการดังกล่าวกลับทำให้รัฐบาลไทยเกิดความระแวงมากขึ้นว่า ความเคลื่อนไหวในทำนองนี้ยังคงมีอยู่ และนี่เองเป็นเหตุผลประการสำคัญของกรมพระยาเทวะวงศวิโรภการในการยับยั้งการตัดสินใจใด ๆ ของรัฐบาลไทยที่จะนำไปสู่การตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝ่ายมหาอำนาจกลางตามคำเชิญชวนของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในตอนต้นของเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2459) เพราะพระองค์เกรงว่าการเข้าสงคราม อาจทำให้รัฐบาลไทยต้องเผชิญกับปัญหาความมั่นคงภายในที่รุนแรง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในของประเทศไทยใน เดือน มีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) ดูเหมือนจะนำความวิบัติมาสู่รัฐบาลไทยไม่น้อย ว่าจะเป็นชะนวนหรือฟื้นความเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้สนับสนุนสาธารณรัฐในประเทศไทย เพราะกรณีแผนการกบฏ ร.ศ.130 นั้น แม้ว่าจะเกิดขึ้นจากสาเหตุความไม่พอใจของกลุ่มนายทหารหนุ่มบางส่วน แต่ก็ได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งจากการปฏิวัติล้มราชวงศ์ในประเทศไทยใน ค.ศ.1911 (พ.ศ.2454) ในพระราชนิพนธ์คำนำใน "หนังสือพิมพ์ไทย" ที่อ้างถึงข้างต้น พระองค์ก็ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า การสละราชสมบัติของพระเจ้าชาลส์ที่ 2 ครั้งนี้ ไม่ใช่เป็นเพราะถูกบีบบังคับแต่อย่างใด แต่ "ถ้าหากว่าพระองค์จะยังคงแข็งขันต่อไป ก็อาจจะทำได้ เพราะ...ฝ่ายทหารที่อยู่ในสนามรบนั้น ล้วนเป็นชายฉกรรจ์ อยู่ในความควบคุมและยุทธวินัยที่เคร่งครัดบริบูรณ์อยู่..."¹ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง พระราชอำนาจของพระเจ้าชาลส์ที่ 2 ยังคงมีอยู่ แต่เป็นการคัดค้านพระทัยของพระองค์เองที่จะสละราชสมบัติ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า พระราชนิพนธ์ดังกล่าวนี้มีจุดมุ่งหมายบางส่วนในการสร้างภาพให้ชาวไทยโดยทั่วไปเห็นว่า อันที่จริงนั้น พลังของระบอบราชาธิปไตยยังคงแข็งแกร่งอยู่ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ความเคลื่อนไหวในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อราชวงศ์ในประเทศไทยฟื้นคืนกลับมา มีบทบาทได้ โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยมาใช้ในการโฆษณาชวนเชื่อ

ดังนั้น เมื่อได้รับการทูลถามเกี่ยวกับปัญหาการรับรองรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียจากนายลอริส-เมลีกอฟ อรรคราชทูตรัสเซียประจำประเทศไทยคนใหม่ที่เพิ่งเดินทางมาถึงในตอนปลายเดือนมีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ จึงได้พยายามบายเบี่ยงที่จะตอบรับให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวอย่างเป็นทางการโดยทันที ในลายพระหัตถ์ที่มีถึงกรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขาธิการส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทูลเสนอความเห็นของพระองค์ว่า "ถ้าได้ทราบแนวรัฐบาลรัสเซียจะเป็นคอนสติติวชันล มอนาธิแล้ว ก็ควรที่ฝ่ายสยามจะรับได้ในทันที แต่หาก

¹ กจข., ร.6 ต.22/13, "คำนำ", หนังสือพิมพ์ไทย, (กรุงเทพฯ), 27 มีนาคม พ.ศ.2459.

ว่าจะเป็นที่รัก ซึ่งความปรากฏตามข่าวโทรเลขรอยเตอร์ตอนหลังนั้นแล้ว ก็ควรจะงครอพุ่ง
 คุกให้แน่นอนสืบไป..."¹ อาจกล่าวได้ว่า นอกจากเป็นเพราะการที่สถานการณ์ภายในประเทศ
 รุสเซียยังคงสับสนวุ่นวายไม่มีอะไรแน่นอนแล้ว การตัดสินใจดังกล่าวของรัฐบาลไทยยังเป็น
 เพราะการรับรองโดยทันทีอาจจะถูกตีความจากคนทั่วไปได้ว่า รัฐบาลไทยรับรองการยึด
 อำนาจของประชาชนจากพระมหากษัตริย์ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาที่
 รัฐบาลไทยไม่พึงปรารถนา

การประวิงเวลาของรัฐบาลไทยในการรับรองรัฐบาลชั่วคราวได้สร้างความกระวน
 กระวายใจให้แก่ นายลอริส-เมลิคอฟเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อเขาได้รับคำสั่งจากรัฐบาล
 ชั่วคราวให้ดำเนินการชักชวนรัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามในตอนกลางเดือนเมษายนของปีนั้น
 เพราะการที่รัฐบาลไทยยังไม่รับรองฐานะของรัฐบาลชั่วคราว ทำให้นายลอริส-เมลิคอฟ
 ไม่อาจเข้าเฝ้ากรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และดำเนินการทบทวนรัฐบาลไทยอย่าง
 เป็นทางการได้ ในระยะนี้เองที่นายลอริส-เมลิคอฟได้พยายามทูลขอให้เจ้าฟ้าจักรพงษ์
 ภูวนารถทรงใช้อิทธิพลที่พระองค์มีอยู่สนับสนุนรัฐบาลไทยให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวของ
 รุสเซีย แต่นายลอริส-เมลิคอฟก็ต้องประสบกับความผิดหวัง เพราะในลายพระหัตถ์ที่พระองค์
 ทรงมีถึงนายลอริส-เมลิคอฟนั้น พระองค์ทรงเห็นว่า

รัฐบาลของเรา [รัฐบาลไทย] จะให้การรับรองการปกครอง
 ระบอบใหม่ในประเทศรุสเซียในเวลาอันสมควรอย่างไม่ต้อง
 สงสัย ไม่ว่าระบอบนั้นจะมีรูปแบบอย่างไร แต่ด้วยเหตุผลของ
 ความรู้สึก, [sentimental reasons] เราไม่อาจดำเนินการ
 นั้นโดยรีบด่วนได้ และในความเห็นของข้าพเจ้า เป็นการไร้
 ประโยชน์ที่จะบีบบังคับเราให้ทำเช่นนั้น²

¹ กข., ร.6 ค.4/9, "กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทูล กรมหลวงปราจิณ (ราชเลขานุการ)," ที่ 296/14353, กรุงเทพฯ, 31 มีนาคม พ.ศ.2459.

² PKD...II, "Document No. 145: Letter from Prince Chakrabongse to I.G. Loris-Melikov about the negotiations concerning Siam's participation in the war against Germany, dated Bangkok, 6(19) April 1917," p. 278. กุ ภาคนวก จ.

อย่างไรก็ดี แม้ว่ารัฐบาลไทยจะไม่ได้ให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวอย่างเป็นทางการจนกระทั่งในวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) อันเป็นวันที่นายลอริส-เมลิกอฟ เข้ายื่นถวายสาส์นตราตั้งตำแหน่งอรรคราชทูตรัสเซียประจำประเทศไทยต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ แต่อันที่จริงในระหว่างก่อนหน้านั้น รัฐบาลไทยก็ได้ให้การรับรอง รัฐบาลดังกล่าวโดยพฤตินัย ด้วยการที่รัฐบาลไทยได้ยอมติดต่อดีการกับนายลอริส-เมลิกอฟ เหมือนอย่างที่เป็นปกติ และขณะเดียวกัน พระวิศาลพจนกิจ อรรคราชทูตไทยที่เปโตรกราดก็ได้ทำการติดต่อดีการกับรัฐบาลชั่วคราวของรัฐบาลรัสเซียเหมือนอย่างปกติ

การรับรองรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียอย่างเป็นทางการในเดือนสิงหาคม ได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองกลับเข้าสู่สภาพปกติเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น เพราะไม่ถึงสามเดือนต่อมา ด้วยการจัดลางลวนวายภายในประเทศรัสเซียที่ขยายตัวออกไปเกือบทั่วทั้งประเทศ ในวันที่ 7 พฤศจิกายน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460 หรือตรงกับวันที่ 25 ตุลาคม ตามระบอบปฏิทินเก่า) กลุ่มนักการเมืองฝ่ายซ้ายพรรคบอลเชวิคส์ที่นำโดยเลนิน (Lenin) และ ตรอตสกี (Trotsky) ก็สามารถเข้ายึดอำนาจการปกครองในกรุงเปโตรกราดและในเมืองใหญ่ ๆ ได้จากรัฐบาลชั่วคราว แต่รัฐบาลไทยก็ไม่ได้ให้การรับรองรัฐบาลของฝ่ายบอลเชวิคส์แต่อย่างใด เหตุผลสำคัญของการไม่รับรองรัฐบาลใหม่ไม่ใช่ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ของลัทธิการเมือง เพราะดูเหมือนว่ารัฐบาลไทยในขณะนั้นยังตระหนักถึงความขัดแย้งดังกล่าวไม่มากนัก แต่การไม่รับรองเป็นผลเนื่องมาจากการที่รัฐบาลไทยเข้าร่วมสงครามในฐานะภาคีของฝ่ายสัมพันธมิตร จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับมติของกลุ่มชาติสัมพันธมิตรส่วนใหญ่ที่เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในครั้งนี้ เป็นการยึดอำนาจทางการเมืองที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย รัฐบาลที่ฝ่ายบอลเชวิคส์จัดตั้งขึ้น ไม่ใช่รัฐบาลที่ได้รับความเห็นชอบจากประชาชนส่วนใหญ่ ประการสำคัญ รัฐบาลบอลเชวิคส์

¹ PKD...II, "Document No. 169: Cable from I.G.Loris-Melikov to the Ministry of Foreign Affairs of Russia about the presentation of his credentials and the recognition by Siam of the Provisional Government, No. 46, dated Bangkok, 13(26) August 1917," pp. 308-9.

ได้แสดงเจตจำนงอย่างแน่วแน่ตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติครั้งนี้ว่า จะหาทางยุติสงครามโดยเร็ว โดยจะปลีกรัฐทำสัญญาสงบศึกกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง อันเป็นการละเมิดข้อตกลงที่รัฐบาลรัสเซียชุกก่อน ๆ ได้ทำไว้กับฝ่ายสัมพันธมิตร¹

ความผูกพันที่เคยมีอยู่กับรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียในฐานะภาคีสัมพันธมิตร เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลไทยยังคงรับรองฐานะของนายลอร์ส-เมลิกอฟในตำแหน่งอัครราชทูตของรัฐบาลชั่วคราวอย่างไม่เป็นทางการ เพราะรัฐบาลชั่วคราวในขณะนั้นได้อพยพออกไปตั้งมั่นอยู่ทางภาคตะวันออกของประเทศเพื่อต่อต้านรัฐบาลบอลเชวิสต์ และยังคงยืนยันเจตนาเดิมในอันที่จะรักษาข้อตกลงที่มีอยู่กับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านฝ่ายมหาอำนาจกลาง อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในรัสเซียในเดือนพฤศจิกายนนี้มีผลกระทบกระเทือนถึงฐานะทางการทูตในประเทศไทยของนายลอร์ส-เมลิกอฟ เป็นอย่างมาก และรวมทั้งความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลชั่วคราวและรัฐบาลไทย

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2460) รัฐบาลบอลเชวิสต์ได้รวบรวมรายงานและเอกสารลับในกระทรวงการต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐบาลรัสเซียในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง นำมาตีพิมพ์ออกเผยแพร่รวมเป็นจำนวน 6 เล่ม และพระยาศาลพจนกิจ อัครราชทูตไทยที่กรุงเปโตรกราดซึ่งกำลังรอการเดินทางกลับประเทศไทย ได้ส่งเข้ามาถวายกรมพระยาเทวะวงศวิโรปการในเดือนกุมภาพันธ์

จุดประสงค์ของการตีพิมพ์ครั้งนี้ก็เพื่อเปิดเผยเบื้องหลังของการเข้าสงครามของรัฐบาลรัสเซียในอดีต และรวมทั้งการดำเนินนโยบายการต่างประเทศที่ผิดพลาดและนำประเทศไปสู่หายนะ ประการสำคัญ เห็นได้ชัดว่า การตีพิมพ์เอกสารชุดนี้มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความบาดหมางให้เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียและรัฐบาลต่างประเทศอื่น ๆ ที่ยังมีความสัมพันธ์อยู่กับรัฐบาลชั่วคราว ทั้งนี้ เพื่อขัดขวางมิให้รัฐบาลชั่วคราวได้รับการรับรองจากรัฐบาลต่างประเทศเหล่านั้นอีกด้วย

¹ กจข., ร.6 ต.15.5/4, "Phya Vasal-Prince Devawongse," Tel., Petrograd: Nov. 24, 1917.

ในบรรดาเอกสารทั้งหมดที่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งนี้ มีรายงานฉบับของนายลอร์ส-เมดิคอฟ อัครราชทูตที่กรุงเทพฯ รวมอยู่ด้วย 2 ฉบับ เป็นรายงานฉบับที่มีไปยังนายกาซากอฟ (Kazakov) หัวหน้าแผนกการเมืองภาคตะวันออก (Chief of the Political Section of the Far East) แห่งกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย และถึงนายเทเรสเซนโก (Tereschenko) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 24 กันยายน ค.ศ.1917 (พ.ศ.2460)¹ นอกไปจากข้อวิจารณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองทั่วไป และอิทธิพลทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของอังกฤษในประเทศไทยแล้ว ในรายงานฉบับที่เสนอต่อนายกาซากอฟนั้น นายลอร์ส-เมดิคอฟได้ถ่ายทอดและมีความเห็นที่สอดคล้องไปกับคำกล่าวหาของนายเลอแพวร์-ปองตาลีส์ อัครราชทูตฝรั่งเศสที่ว่า กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงรับสินบนจากรัฐบาลอังกฤษ คำกล่าวหาทั้งกล่าวนี้เป็นคำกล่าวหาที่รุนแรงยิ่งในทัศนะของรัฐบาลไทย ในลายพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ทรงมีถึงพระองค์เจ้าจรรุญศักรีกฤดากรเกี่ยวกับรายงานสองฉบับข้างต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าคำกล่าวหาในรายงานฉบับนี้เป็นคำกล่าวหาที่ขัดต่อมารยาทที่ดีของนักการทูตที่พึงจะมี² แต่เมื่อพิจารณาโดยเที่ยงธรรมแล้ว คำกล่าวหาทั้งกล่าวปรากฏอยู่ในรายงานฉบับ ซึ่งย่อมเป็นสิทธิของผู้แทนทางการทูตที่จะวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศที่

¹ ดูสำเนารายงานฉบับทั้งสองฉบับนี้ได้ใน กจข., ร.6 ต.15/24, "Letter of our [Russian] Ambassador [sic] in Siam to Mr. Kazakoff, Chief of the Political Section of the Far East, dated Bangkok, September 11/24, 1917," และ "The Russian Ambassador [sic] in Siam to the Minister for Foreign Affaires, dated Bangkok, September 11/24, 1917".

² กจข., ร.6 ต.15.4/4, "พระราชหัตถเลขา ถึง พระองค์เจ้าจรรุญา," ฉบับ, คำแปล, หากเจ้าสำราญ, 20 มิถุนายน พ.ศ.2461.

ประจำอยู่ประกอบรายงานที่มีไปยังรัฐบาลของตน ไม่ว่าข้อวิพากษ์วิจารณ์นั้นจะถูกตั้งต่อ
ความเป็นจริงหรือไม่ก็ตาม

อย่างไรก็ดี เมื่อรัฐบาลไทยได้ทราบข้อความในรายงานสองฉบับนี้จากพระยา
วิศาลพจนกิจในเดือนพฤษภาคมแล้วนั้น แมว่ารัฐบาลไทยจะไม่พอใจเป็นอย่างมาก แต่ก็ไม่ได้
ได้แสดงปฏิกิริยาหรือยื่นประท้วงกรณีดังกล่าวต่อรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซีย เพราะรัฐบาล
ไทยเห็นว่า รัฐบาลชั่วคราวซึ่งควรจะต้องรับผิดชอบต่อกรณีนั้นๆ ยังไม่มีอำนาจมั่นคงพอที่จะ
พิจารณาเรื่องนี้ได้ นอกจากนั้น รัฐบาลไทยก็ไม่มีผลประโยชน์ที่จะเปิดโอกาสการรับรองฐานะ
ของนายลอริส-เมลิกอฟในตำแหน่งอัครราชทูตรัสเซียประจำประเทศไทยออกอย่างเป็นทางการ
ซึ่งแม้ว่ารัฐบาลไทยจะมีสิทธิที่จะทำเช่นนั้น แต่ก็เป็นการที่รุนแรงเกินไป ทั้ง
รัฐบาลไทยยังคำนึงถึงฐานะของนายลอริส-เมลิกอฟที่เป็นผู้แทนทางการทูตของรัฐบาลที่เคย
เป็นภาคีร่วมสัมพันธมิตรกับรัฐบาลไทยมาก่อนอีกด้วย¹ ดูเหมือนรัฐบาลไทยจะเห็นว่า ก่อน
ที่จะดำเนินการอย่างไรในกรณีต่อไปนั้น รัฐบาลไทยควรเปิดโอกาสให้นายลอริส-เมลิกอฟ
ซึ่งในระหว่างนั้นได้ลาราชการไปพักผ่อนอยู่ในประเทศจีน เดินทางกลับเข้ามาชี้แจงข้อเท็จ
จริงแก่รัฐบาลไทยก่อน แต่ความหวังที่จะได้รับคำชี้แจงจากนายลอริส-เมลิกอฟก็หมดไป
เพราะในเดือนพฤศจิกายนของปีนั้นเอง นายลอริส-เมลิกอฟก็ได้มีจดหมายเข้ามาทูล
กรมพระยาเทวะวงศวิโรภการว่า เนื่องจากถูกเรียกตัวเข้าช่วยรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสค์
(Omsk) ในไซบีเรีย ดังนั้นจึงไม่อาจกลับเข้ามาทำหน้าที่ในตำแหน่งเดิมที่กรุงเทพฯ ได้²

เหตุผลข้ออ้างข้างต้นน่าจะเป็นเหตุผลบังหน้ามากกว่า มีทางที่จะพิจารณาประเด็น
สาเหตุของการย้ายของนายลอริส-เมลิกอฟได้อยู่ 2 ประการ

ประการแรก นายลอริส-เมลิกอฟคงจะได้รับข่าวว่ารายงานลับของตนทั้งสองฉบับนั้น
ได้ถูกเปิดเผยออกมา และรัฐบาลไทยได้ทราบข้อความในรายงานนั้นหมดแล้ว นายลอริส-

¹ กจข., ร.6 ท.15/24, "Prince Devawongse-Sir H.G. Dering,"
Private and Confidential, Bangkok: Oct. 2, 1918,

² กจข., ร.6 ท.15/24, "Loris-Melikov-Prince Devawongse,"
Shanghai: Nov. 7, 1918.

เมลิคอฟ จึงไม่กล้ากลับมาเผชิญหน้ากับกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เพราะในฐานะ
อัครราชทูต นายลอริส-เมลิคอฟมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องเข้าเฝ้าอยู่เสมอ ดังนั้น นาย
ลอริส-เมลิคอฟจึงหาทางหลีกเลี่ยงที่จะต้องกลับเข้ามาประจำอยู่ในประเทศไทยอีก

ประการที่สอง การเปิดเผยรายงานลับฉบับนี้ย่อมสร้างความกระอักกระอ่วนใจให้
แก่รัฐบาลชั่วคราวซึ่งมีส่วนร่วมรับผิดชอบโดยตรงอยู่ไม่น้อยในฐานะที่เป็นเจ้าสังกัดของนายลอริส-
-เมลิคอฟในวิถีทางการทูต การกล่าวหาของนักการทูตในลักษณะนี้เป็นการผิดมารยาท และ
รัฐบาลไทยมีสิทธิที่จะยื่นประท้วงและให้เรียกตัวกลับ ซึ่งจะกระทบกระเทือนถึงฐานะของ
รัฐบาลชั่วคราวเป็นอย่างมาก เพราะฐานะของรัฐบาลชั่วคราวภายหลังการปฏิวัติของพวก
บอลเชวิคส์อยู่ในสภาพที่คลอนแคลนยิ่ง รัฐบาลชั่วคราวจำเป็นต้องรักษาความสัมพันธ์อันดีที่เคย
มีอยู่กับรัฐบาลต่างประเทศ ทั้งนี้ เพื่อว่าจะได้รับการรับรองว่าเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องและมี
อำนาจโดยชอบธรรมอยู่เพียงรัฐบาลเดียวในประเทศรัสเซีย ในระหว่างเดือนตุลาคมของ
ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2461) รัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียได้ย้ายมาตั้งมั่นที่เมืองออมสค์ และ
ได้พยายามรณรงค์ที่จะให้รัฐบาลต่างประเทศโดยเฉพาะรัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตร รับรองฐานะ
ของตนว่าเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้น เมื่อเกิดกรณีข้อฉาวในระหว่างนี้ รัฐบาล
ชั่วคราวจึงไม่ประสงค์ที่จะให้กระทบกระเทือนไปถึงความสัมพันธ์ทางการทูตที่เคยมีอยู่
รัฐบาลชั่วคราวจึงตัดสินใจเรียกตัวนายลอริส-เมลิคอฟกลับ ทั้งนี้ เพื่อคลี่คลายสถานการณ์
ให้ดีขึ้นก่อนที่รัฐบาลไทยจะดำเนินมาตรการรุนแรง เป็นต้นว่าการยื่นประท้วง หรือการเพิก
ถอนการรับรองฐานะของนายลอริส-เมลิคอฟ อันจะเป็นการเสื่อมเสียถึงเกียรติภูมิของ
รัฐบาลชั่วคราวโดยส่วนรวม

ในประการหลังดูเหมือนว่าจะมีทางเป็นไปได้มากกว่า เพราะตามรายงานลับของ
นายลอริส-เมลิคอฟที่ถูกเปิดเผยออกมานั้น ได้ระบุว่านายเลอแพวร์-ปองตาลีส อัครราช
ทูตฝรั่งเศสเป็นผู้กล่าวหาว่า กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงรับเงินบ้านาญพิเศษจาก
รัฐบาลอังกฤษ และปรากฏภายหลังจากต่อมาในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2461)
นายเลอแพวร์-ปองตาลีสก็ถูกรัฐบาลฝรั่งเศสถอนออกจากตำแหน่ง และย้ายไปประจำอยู่ที่

ที่กรุงโคโรในฐานะของกงสุล ซึ่งมีฐานะต่ำกว่าตำแหน่งเดิมที่กรุงเทพฯ การถอดถอน นายเลอแพว-ปองตาลีออกจากตำแหน่งครั้งนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นผลเนื่องมาจาก รายงานลับที่ถูกเปิดเผยข้างต้น ซึ่งทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสจำต้องดำเนินมาตรการดังกล่าว ก่อนที่จะถูกรัฐบาลไทยยื่นประท้วง เพราะนอกจากกรณีกล่าวหาเสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยโดยขาดความรอบคอบ อันฉีกลักษณะของนักการทูตที่ดีแล้ว ก็ไม่มีสาเหตุอื่นใดที่จะ ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสตัดสินใจลดตำแหน่งของนายเลอแพว-ปองตาลีให้ลดต่ำกว่าเดิม

ในขณะที่รัฐบาลไทยรอการคลี่คลายของกรณีข้างต้นในระหว่างครึ่งหลังของ ค.ศ.1918 (พ.ศ.2461) อยู่ นั้น ก็เป็นที่เห็นได้ชัดว่า กรณีการกล่าวหาในรายงานลับของ นายลอริส-เมลิคอฟ ได้มีส่วนทำให้ทำให้ที่รัฐบาลไทยมีต่อความสัมพันธ์กับประเทศรัสเซีย เปลี่ยนไป ด้วย เพราะนับแต่ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในในประเทศรัสเซีย โดยกลุ่ม บอลเชวิคส์ และโดยเฉพาะภายหลังที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ถูกปลดพระชนม์ไปในกลาง เดือนกรกฎาคม ค.ศ.1918 (พ.ศ.2461) แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและ ประเทศไทยก็ต้องขาดแกนกลางแกนเดียวที่เหลืออยู่ที่เคยเป็นสิ่งเชื่อมโยงที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้ เมื่อเกิดกรณีนี้ออานี้ เยื่อใยที่พอมืออยู่บางจากความสัมพันธ์ในอดีตก็ลดน้อยลงไปอีก

ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1918 (พ.ศ.2461) รัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่เมือง ออมสค์ก็ได้มีคำสั่งมาทางโทรเลขถึงนายรอสโปปอฟ (N. Rospopov) อุปทูตผู้รักษากร แทนนายลอริส-เมลิคอฟ ให้ดำเนินการขอการรับรองจากรัฐบาลไทยว่า รัฐบาลชั่วคราวที่ เมืองอมสค์เป็นผู้ถืออำนาจกฎหมายแต่ผู้เดียวในประเทศรัสเซียทั้งประเทศ² หรือกล่าวอีก นัยหนึ่ง ให้ดำเนินการขอให้รัฐบาลไทยรับรองฐานะของรัฐบาลชั่วคราว เป็นครั้งแรกนับแต่ การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในประเทศรัสเซียในเดือนมีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) เป็นต้นมา ที่รัฐบาลไทยได้พิจารณาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง อย่างจริงจัง เพราะเมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศรัสเซียแล้ว

¹ กจข., ร.6 ต.15.4/4, "พระราชหัตถเลขา ถึง พระองค์เจ้าจรรยา, ลับ, คำแปล, หากเจ้าสำราญ, 20 มิถุนายน พ.ศ.2461.

² กจข., ร.6 ต.22/15, "W. Avsentieff (President of the Provisional Government)-Russian Legation at Bangkok," Copy, Omsk: Oct. 12, 1918.

รัฐบาลไทยก็มองไม่เห็นว่าการรับรองรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียจะสามารถกลับไปสถาปนาอำนาจการปกครองอย่างแท้จริง ประการสำคัญ นอกจากความสัมพันธ์อันดีที่เคยมีอยู่กับราชวงศ์โรมานอฟ ซึ่งในขณะนั้นก็หมดอำนาจไปแล้วนั้น รัฐบาลไทยก็ไม่มีเหตุผลจำเป็นเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางการค้าหรือทางการเมืองที่สำคัญอื่นใดที่จะต้องรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศรัสเซียไว้ในระดับเดิมที่เคยเป็นมา จากคำสนทนากับนายเคอริง อรรถราชทูตอังกฤษที่เกี่ยวกับปัญหาการรับรองรัฐบาลชั่วคราว ดูเหมือนกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงแสดงพระประสงค์ที่จะงดส่งทูตไปประจำที่ประเทศรัสเซียอีกต่อไปภายหลังสงคราม ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม¹ นั่นคือ ภายหลังสงคราม ถ้าหากว่ารัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียสามารถสถาปนาอำนาจการปกครองได้มั่นคงแต่ผู้เดียวแล้ว รัฐบาลไทยจะยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับรัฐบาลชั่วคราว แต่รัฐบาลไทยจะไม่ส่งผู้แทนทางการทูตไปประจำอยู่ที่ประเทศรัสเซียอีกต่อไป เพราะไม่มีผลประโยชน์ที่จำเป็นใด ๆ ที่จะต้องทำเช่นนั้น

แต่ปัญหาเฉพาะหน้าของรัฐบาลไทยในขณะนั้นคือ การรับรองรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ ในกรณีดังกล่าวเห็นได้ชัดว่ารัฐบาลไทยคำนึงถึงฐานะเดิมของรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่เคยเป็นภาคีร่วมฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้น ด้วยคำแนะนำของ ดร. เอดคอน เจมส์ (Dr. Eldon R. James) ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศของรัฐบาลไทย รัฐบาลไทยจึงได้มีคำสั่งไปยังพระยาจ่านงคิฐการ อรรถราชทูตไทยที่กรุงโตเกียว และพระองค์เจ้าจรรยศักดิ์ กฤดากรที่กรุงปารีส ให้ดำเนินการสอบถามหาที่ของรัฐบาลมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตร คือ ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ที่มีต่อรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่เมืองออมสก์ คำตอบที่รัฐบาลไทยได้รับในเวลาต่อมาได้มีส่วนช่วยให้รัฐบาลไทยตัดสินใจดำเนินตามเจตนารมณ์ใหม่ที่มีต่อความสัมพันธ์กับประเทศรัสเซียมากยิ่งขึ้น เพราะรัฐบาลมหาอำนาจทั้งสี่ดูเหมือนจะมีท่าทีที่สอดคล้องต่อกันว่า แม้จะสนับสนุนหลักการของรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์

¹FO. 371/4091, "Dering-Balfour," No. 205, 'Most Confidential', Bangkok: Oct. 25, 1918.

แต่ก็ยังมองไม่เห็นความจำเป็นรีบด่วนอันใดที่จะให้การรับรองรัฐบาลดังกล่าวจนกว่าเสถียรภาพของรัฐบาลจะมั่นคงขึ้นมากกว่านี้¹

ในเดือนพฤศจิกายน รัฐบาลไทยก็ได้มีหนังสือตอบนายรอสโปปอฟ แสดงความเห็นใจที่มีต่อรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ แต่ปฏิเสธที่จะให้การรับรองรัฐบาลดังกล่าวอย่างเป็นทางการจนกว่าจะถึงเวลาอันสมควร² แต่กระนั้นในทางปฏิบัติ รัฐบาลไทยก็ยังรับรองฐานะของนายรอสโปปอฟในประเทศไทยว่าเป็นผู้แทนทางการทูตของรัฐบาลรัสเซียที่เคยเป็นภาคีรวมฝ่ายสัมพันธมิตร

อย่างไรก็ดี การรับรองฐานะทางการทูตของนายรอสโปปอฟเป็นการยืดเวลาการยุติความสัมพันธ์ทางการทูตออกไปอีกเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ก่อนหน้านั้น นับแต่ที่รัฐบาลบอลเชวิคส์ได้เข้ายึดครองอำนาจในกรุงเปโตรกราดในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2460) เป็นต้นมา ความพยายามของรัฐบาลชั่วคราวในอันที่จะยื่นคำร้องต่อท่านรัฐบาลบอลเชวิคส์ล้มเหลวอยู่ตลอดมา และนับวันมีแต่จะทำให้ฐานะของรัฐบาลชั่วคราวอ่อนแอลง ใน ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2461) นอกจากปัญหาการรับรองจากรัฐบาลต่างประเทศ และปัญหาบุทวิธีและกำลังพลในการต่อต้านรัฐบาลบอลเชวิคส์แล้ว ปัญหาสำคัญที่รัฐบาลชั่วคราวต้องเผชิญก็คือ ปัญหาทางการเงินที่จะนำมาสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐบาล เงินอุดหนุนจากภาษีที่เรียกเก็บในบริเวณที่รัฐบาลชั่วคราวครอบครองอยู่ และที่ได้รับจากชาวรัสเซียนอกประเทศไม่สัมพันธ์กับรายจ่ายจำนวนมากที่ต้องใช้ไปในการสู้รบกับฝ่ายบอลเชวิคส์ สถานการณ์ทางด้านการศึกษาของรัฐบาลชั่วคราวอยู่ในสภาพล้มละลาย ในตอนต้น ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2460) สถานการณ์ราชการทูตรัสเซียที่กรุงเทพฯ เริ่มเผชิญกับปัญหาทางการเงินที่จะใช้

¹ กจข., ร.6 ต.22/15, "Phya Chamnong-Prince Devawongse," Tel., Tokyo: Oct. 25, 1918. และดูความโทรเลขกราบทูลรายงานของพระองค์เจ้าจรรยา ได้ใน "Prince Devawongse-Dr. James," Bangkok: Nov. 10, 1918.

² กจข., ร.6 ต.22/15, "Prince Devawongse-Rospopoff," Draft, Bangkok: Nov. ? , 1918.

ในการดำเนินงานของสถานทูตแห่งนี้ เพียงชั่วถึงเดือนเมษายนของปีนั้น สถานอัครราชทูต
รัสเซียที่กรุงเทพฯ ได้เป็นหนี้รัฐบาลไทยค่าส่งรายงานทางโทรเลขถึง 4,000.- บาท¹

สถานการณ์ทางการเงินของรัฐบาลชั่วคราวเข้าขั้นวิกฤตตามลำดับ ในเดือนมกราคม
ค.ศ.1919 (พ.ศ.2461) รัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ก็ไม่สามารถจัดงบประมาณเพื่อใช้
จ่ายสำหรับสถานอัครราชทูตที่กรุงเทพฯ ได้อีกต่อไป และได้ตัดสินใจถอนนายรอสปอพอฟ
ออกจากตำแหน่งอุปทูตรักษาราชการแทน และปิดสถานอัครราชทูตที่กรุงเทพฯ เป็นการ
ชั่วคราว² คำสั่งปิดสถานอัครราชทูตรัสเซียที่กรุงเทพฯ อย่างกะทันหันดูเหมือนว่าจะไม่ใช่
สิ่งที่ต้องการประสงค์ของรัฐบาลไทยในขณะนั้น อันที่จริงในระหว่าง ค.ศ.1919 (พ.ศ.
2462) รัฐบาลไทยเริ่มวิตกถึงการแทรกซึมของฝ่ายบอลเชวิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลัง
การประชุมคอมมิวนิสต์สากล (The Communist International หรือ Comintern
หรือ Third International) ที่กรุงมอสโกในเดือนมีนาคม ค.ศ.1919 (พ.ศ.2461)
นั้น มีท่าทีที่เห็นได้ชัดว่า พวกบอลเชวิสต์พยายามที่จะเผยแพร่อุดมการณ์ของการปฏิวัติโดย
ชนชั้นกรมาชีฟออกไปทั่วโลก³ ดังนั้น เมื่อเจ้าชายคูดาเชฟ (Prince Koudacheff)
เอกอัครราชทูตรัสเซียที่กรุงเทพฯ ได้มีโทรเลขกราบทูลกรมพระยาเทวะวงศโรปกการใน
นามของรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ในเดือนมิถุนายนของปีเดียวกันนั้น เพื่อขอแต่งตั้ง

¹FO. 371/4091, "Dering-Balfour," No. 205, Most Confidential,
Bangkok: Oct. 25, 1918.

²กจช., ร.6 ต.4/9, "Rospopoff-Prince Devawongse;" No. 11/9,
Bangkok: Jan. 31, 1919.

³โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย นั้น เลนิน ผู้นำของรัฐบาลบอลเชวิสต์ได้แสดงเจตนาารมณ์
อย่างแน่วแน่ในอันที่จะขยายและเผยแพร่อุดมการณ์ของการปฏิวัติโดยชนชั้นกรมาชีฟเข้ามาใน
ภูมิภาคนี้ ดู Ernst Kux, "Is Russia a Pacific Power?," The Pacific
Community: An Asian Quarterly Review(Tokyo), I, 3 (April, 1970),
p. 499.

นายทรอทโซลด์ อธิการสถานการสถานอรรคราชทูตรัสเซียที่กรุงเทพฯ ระหว่าง ค.ศ.1906 (พ.ศ.2449) เข้ามาดำรงตำแหน่งกงสุลใหญ่รัสเซียที่กรุงเทพฯ รัฐบาลไทยจึงได้ตอบรับ แต่ทั้งนี้ โดยเงื่อนไขที่ว่านายทรอทโซลด์จะดำรงตำแหน่งกงสุลใหญ่รัสเซียตามพระบรมราชานุมัติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือ รัฐบาลไทยมีสิทธิในการเพิกถอน การรับรองตำแหน่งของนายทรอทโซลด์ได้โดยเสรี¹ เหตุผลสำคัญของรัฐบาลไทยในการตอบรับ การขอตั้งกงสุลใหญ่ของรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่กรุงเทพฯ ปรากฏอยู่ในหลายพระหัตถ์ที่ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการมีไปกราบทูลเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอด ความว่า "...มีข่าว เล่าลือกันว่า มีคนพวกบอลเชวิกเข้ามาในกรุงเทพฯ แล้ว ก็ยากที่สังเกตได้ว่าแน่แท้อย่างไร ถ้ามีคนของรัฐบาลออสเตรียมาว่าการกงสุลอยู่ ก็จะมีคนแน่นอนว่าคนที่ส่งโดยนั้นเป็นคนพวกไหน"²

อย่างไรก็ดี ความพยายามของรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่เมืองออสเตรียในอันที่จะ รักษาสถานภาพของความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับรัฐบาลไทยในระดับกงสุลก็ต้องล้มเหลวลงในช่วงระยะเวลาอันสั้น สถานการณ์ของรัฐบาลชั่วคราวเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐบาลบอลเชวิกที่กรุงมอสโก มีแต่จะเลวลง และชั่วเพียงถึงต้น ค.ศ.1921 (พ.ศ.2463) รัฐบาลชั่วคราวก็ไม่มีเงินงบประมาณพอที่จะสนับสนุนการดำเนินงานของสถานกงสุลที่กรุงเทพฯ ได้อีกต่อไป ในเดือน เมษายนของปีนั้นเอง นายทรอทโซลด์ กงสุลใหญ่คนสุดท้ายของรัฐบาลชั่วคราวก็ได้มีหนังสือถึง รัฐบาลไทย แจ้งการปิดสถานกงสุลแห่งนี้โดยไม่มีกำหนด³

การตัดสินใจสั่งเลิกดำเนินการสถานกงสุลของรัฐบาลชั่วคราวในประเทศไทย มีผล ต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองโดยตรง 2 ประการ

¹ กจข., ร.6 ต.4/9, "Prince Devawongse-Prince Koudacheff," Tel., Bangkok: June 16, 1919.

² กจข., ร.6 ต.4/9, "กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทูล เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ," กรุงเทพฯ, 15 มิถุนายน พ.ศ.2462.

³ กจข., ร.6 ต.4/9, "W. Trauthold-Prince Devawongse," No. 454, Bangkok: April 20, 1921.

ประการแรก รัฐบาลไทยได้รับอำนาจการปกครองพลเมืองชาวรัสเซียในประเทศไทยทั้งหมดโดยเด็ดขาด นั่นคือ พลเมืองชาวรัสเซียในประเทศไทยไม่ว่าในกรณีใดจะไม่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตหรือสิทธิพิเศษอื่น ๆ ที่เคยได้รับในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งอีกต่อไป แต่จะต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายไทยแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่มีข้อแม้ กรณีดังกล่าวนี้เป็นกรณีพิเศษที่ต่างไปจากการบอกลิขสิทธิ์สภาพนอกอาณาเขต รวมทั้งการบอกลิขสิทธิ์ผู้อพยพอื่น ๆ ในสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่รัฐบาลไทยได้ทำกับรัฐบาลอื่น ๆ เพราะการบอกลิขสิทธิ์พิเศษของรัฐบาลอื่น ๆ นั้น รัฐบาลไทยได้มาด้วยการเจรจาตกลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ เป็นต้นว่า อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ฯลฯ หรือไม่ก็เป็นผลเนื่องจากการที่ประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตและประกาศสงครามต่อกัน ซึ่งทำให้ผู้อพยพพื้นที่ที่มีมาก่อนหน้านั้นหมดสภาพที่จะบังคับใช้ได้อีกต่อไป เป็นต้นว่าในกรณีของเยอรมนี ออสเตเรีย-ฮังการี ฯลฯ

กรณีดังกล่าว ถ้าในสภาพปกติรัฐบาลชั่วคราวมีสิทธิอย่างเต็มที่ที่จะมอบอำนาจหน้าที่การปกครอง ดูแลและรักษาผลประโยชน์ของพลเมืองรัสเซียให้สถานกงสุลผู้แทนของประเทศใดประเทศหนึ่งในกรุงเทพฯ เป็นผู้ดูแลแทนได้ ดังกรณีของรัฐบาลเคนมารคที่ได้อำนาจหน้าที่ให้สถานกงสุลรัสเซียที่กรุงเทพฯ เป็นผู้ดูแลและคุ้มครองผลประโยชน์ของชาวเคนมารคในประเทศไทยนับตั้งแต่ระยะต้น ๆ ที่สถานกงสุลของรัสเซียเริ่มเปิดดำเนินการในประเทศไทยในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่กรณีการปิดสถานกงสุลของรัฐบาลชั่วคราวรัสเซียใน ค.ศ. 1921 (พ.ศ. 2464) เป็นกรณีที่แตกต่างกันจากสภาพปกติ เพราะในขณะนั้นยังไม่มีรัฐบาลหนึ่งรัฐบาลใดให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสค์อย่างเป็นทางการ ดังนั้นการที่รัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสค์จะฝากหน้าที่กงสุลและอำนาจการดูแลให้สถานกงสุลของชาติอื่น ๆ ช่วยดำเนินการจึงเป็นไปได้ ประการสำคัญ ถึงจะมีรัฐบาลใดที่มีสถานกงสุลอยู่ในประเทศไทย และรับดูแลผลประโยชน์ของชาวรัสเซียแทนรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสค์ รัฐบาลไทยก็มีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะปฏิเสธได้ เพราะรัฐบาลไทยเองก็ยังไม่ได้ให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสค์อย่างเป็นทางการ ซึ่งเท่ากับว่าความผูกพันตามข้อตกลงที่รัฐบาลไทยเคยทำกับรัฐบาลรัสเซียในอดีตนั้น จะมีผลบังคับใช้ก็ต่อเมื่อรัฐบาลไทยให้การรับรองรัฐบาลใหม่นั้นแล้ว หรือโดยที่รัฐบาลไทยเห็นควรอนุโลม ดังเช่น ในระยะแรกภายหลังการ

ปฏิวัติเดือนมีนาคม ค.ศ.1917 (พ.ศ.2459) หรือภายหลังการปฏิวัติของฝ่ายบอลเชวิคส์ ในเดือนพฤศจิกายน ของปีเดียวกันนั้น รัฐบาลไทยก็ยังคงให้การยินยอมให้สถานกงสุลของ รัสเซียในประเทศไทยใช้อำนาจในการคุ้มครองพลเมืองของตนตามสิทธิของชาติที่ได้รับ อนุเคราะห์ยิ่ง

ประการที่สอง การสั่งปิดสถานกงสุลของรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ครั้งนี้ มีผล ให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลชั่วคราวสิ้นสุดลงโดยเด็ดขาด เพราะไม่นาน ต่อมา รัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ก็สลายตัว และรัฐบาลบอลเชวิคส์ก็มีอำนาจแต่ผู้เดียวอยู่ในประเทศรัสเซีย

การที่รัฐบาลบอลเชวิคส์ปลื้มกตด้วยนามในสัญญาสงบศึกกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง อัน เป็นการขัดแย้งกับข้อตกลงเดิมของรัฐบาลภาคีสหประชาชาติ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ รัฐบาลไทยไม่รับรองฐานะของรัฐบาลบอลเชวิคส์ในระยะแรก ทั้งนี้ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่แม้ว่า ในระยะต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 รัฐบาลบอลเชวิคส์จะเริ่มได้รับการ รับรองจากรัฐบาลของชาติมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรเดิมก็ตาม รัฐบาลไทยก็หาได้มีความ กระตือรือร้นที่จะให้การรับรองรัฐบาลดังกล่าวด้วยไม่ ทั้งนี้ การขาดผลประโยชน์ร่วมทาง เศรษฐกิจหรือทางการเมือง เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยไม่พยายามสถาปนาความสัมพันธ์โดยตรงกับรัฐบาลสหภาพโซเวียต นอกจากนั้น ความขัดแย้งทางอุดมการณ์และท่าที ของรัฐบาลสหภาพโซเวียตที่สนับสนุนให้มีการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพเพื่อโค่นล้มระบอบเก่า ในประเทศต่าง ๆ โดยเปิดเผย ก็นับเป็นเหตุผลสำคัญที่สร้างความไม่เป็นปฏิปักษ์ระหว่างรัฐบาล สหภาพโซเวียตและรัฐบาลไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในภายหลัง

เป็นเวลากว่า 20 ปีต่อมาที่รัฐบาลสหภาพโซเวียตและรัฐบาลไทยได้เริ่มมีการติดต่อกันโดยตรง และมีท่าทีที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันเป็นครั้งแรก ใน ค.ศ.1941 (พ.ศ.2484) รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้ส่งคณะผู้แทนเดินทางไปยังกรุงมอสโก และทั้งสอง ฝ่ายได้แลกเปลี่ยนบันทึกเกี่ยวกับการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสถานะสงครามที่กำลังดำเนินอยู่ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลทั้งสอง จึงไม่ได้เริ่มขึ้นอย่างแท้จริง จนกระทั่งในเดือนมกราคม ค.ศ.1947 (พ.ศ.2490) เมื่อ

รัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้ออกแถลงการณ์ (Communiqué) ร่วมกันเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ¹

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยที่สถาปนาขึ้นใน ค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) นั้น ได้ยุติลงอย่างเป็นทางการภายหลังที่รัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ได้ปิดสถานทูตที่กรุงเทพฯ ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2461) เพราะหลังจากนั้น นอกจากกงสุลใหญ่ซึ่งไม่มีฐานะของผู้แทนทางการทูตที่ยังคงดำเนินการต่อมาอีกเป็นเวลา 2 ปีแล้ว รัฐบาลชั่วคราวหรือแม้แต่รัฐบาลบอลเชวิคส์ และรัฐบาลไทยก็ไม่ได้ดำเนินการใด ๆ ในอันที่จะกลับสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตขึ้นใหม่ จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

การถอนผู้แทนทางการทูตไทยออกจากกรุงเปโตรกราดภายหลังการปฏิวัติเดือนตุลาคม ไม่ได้เกิดจากเจตนารมณ์ของรัฐบาลไทยที่จะตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลรัสเซียโดยทันที แต่ด้วยเหตุผลเพื่อความปลอดภัยของผู้แทนทางการทูตของไทยเอง จริ่งอยู่ภายหลังการปฏิวัติเดือนตุลาคม รัฐบาลไทยไม่ได้ให้การรับรองรัฐบาลใดในประเทศรัสเซีย แต่การที่รัฐบาลไทยยังคงให้การรับรองฐานะของผู้แทนทางการทูตของรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียที่กรุงเทพฯ อย่างไม่เป็นทางการ ก็แสดงให้เห็นถึงท่าทีที่แท้จริงของรัฐบาลไทยในขณะนั้นว่า แม้จะมองไม่เห็นความจำเป็นอันเกิดจากผลประโยชน์รวมทางเศรษฐกิจและการเมือง แต่รัฐบาลไทยก็ยังต้องวีรอศึกษาการคลี่คลายของสถานการณ์ทางการเมืองภายในและสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ เพื่อประกอบการตัดสินใจในขั้นสุดท้ายว่าจะดำเนินการเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัสเซียต่อไปอย่างไร เพราะสถานการณ์ในระหว่างนั้นสับสนจนยากที่จะคาดการณใด ๆ ได้ นอกจากนั้น รัฐบาลไทยยังเห็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินนโยบายเกี่ยวกับรัสเซียให้สอดคล้องกันกับนโยบายของรัฐบาลมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรอื่น ๆ อีกด้วย

¹V. Vladimirov, "For Closer Relations," Standard,

(Bangkok, November 2, 1957), pp. 12-3.

การที่ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองที่ได้ดำเนินมาเป็นเวลา 20 ปีต้องยุติลงในครั้งนี้ กล่าวได้ว่าเป็นผลเนื่องมาจากปัจจัย 3 ประการ

ประการแรก ความวุ่นวาย การจลาจล และการปฏิวัติเดือนตุลาคมของพวกบอลเชวิคส์ นอกจากจะทำให้ราชวงศ์โรมานอฟต้องสูญอำนาจทางการปกครองเดิมโดยเด็ดขาดแล้ว ในเดือน กรกฎาคม ค.ศ. 1918 (พ.ศ. 2461) พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 พระมเหสี พระราชโอรสและพระราชธิดายังถูกปลงพระชนม์อีกด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวมีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์โรมานอฟและราชวงศ์จักรี ซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองต้องสิ้นสุดลง

ประการที่สอง เนื่องมาจากผลในประการต้น ความจำเป็นทางด้านการทูตของไทยในอันที่จะรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองไว้ในระดับเดิมก็หมดไป ด้วย เพราะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองนอกจากจะขาดผลประโยชน์ร่วมทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งแล้ว นับแต่ ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) เป็นต้นมา นโยบายเดิมของรัฐบาลไทยที่จะอาศัยรัสเซียเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลฝรั่งเศสก็ได้เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองขาดสาระสำคัญที่จะมาเป็นเครื่องสนับสนุน

ประการที่สาม อันเนื่องมาจากการขัดแย้งในค่านโยบายที่มีต่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง รัฐบาลไทยจึงต้องดำเนินนโยบายที่มีต่อรัฐบาลของพวกบอลเชวิคส์ให้สอดคล้องกับรัฐบาลฝ่ายสัมพันธมิตร นั่นคือ ไม่ให้การรับรองรัฐบาลดังกล่าว แต่ให้การสนับสนุนรัฐบาลชั่วคราวที่ต่อต้านรัฐบาลนี้อย่างไม่เป็นทางการ ภายหลังจากต่อมา การขัดแย้งได้ขยายตัวไป เป็นการขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองภายใน

บทสรุป

สถานการณ์อันเนื่องมาจากการคุกคามของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระหว่างครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้รัฐบาลไทยเผชิญกับปัญหาการรักษาความอยู่รอดของเอกราชและอธิปไตยของประเทศซึ่งรุนแรงกว่าทุกสมัยที่ผ่านมา ภาระนี้เองที่รัฐบาลไทยได้แสดงท่าทีสนใจที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับรัฐบารุสเซีย ซึ่งมีฐานะเป็นมหาอำนาจชั้นหนึ่งของโลกในขณะนั้น ท่าทีสนใจของรัฐบาลไทยยอมเป็นผลของนโยบายที่จะอาศัยการทูต การค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาใช้ในการรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศ แต่ความสัมพันธ์กับรัฐบารุสเซียโดยตรงอย่างแท้จริงก็ไม่ได้เริ่มขึ้นจนกระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพราะก่อนหน้านี้รัฐบารุสเซียยังมองเห็นความสำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะมีผลประโยชน์ของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใตุน้อยกว่าที่ควร

ในระหว่างสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษดังกล่าว รัฐบาลฝรั่งเศสที่อยู่ติดกับประเทศไทยต่างตกไปเป็นอาณานิคมหรือไม่ก็รัฐในอารักขาของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก สถานการณ์ของประเทศไทยเริ่มคับขันขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบารุสเซียในบริเวณดงแมนน้ำโขงซึ่งได้ขยายตัวออกไปเป็นวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ความพยายามของรัฐบาลไทยที่จะขอให้รัฐบาลอังกฤษเข้าช่วยเหลือแทรกแซงเพื่อป้องกันการคุกคามของรัฐบาลฝรั่งเศสได้ผลเพียงเล็กน้อย และข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็ไม่มีทีท่าว่าจะสามารถยุติลงได้ด้วยดี รัฐบาลไทยจึงเริ่มแสวงหาการสนับสนุนจากมหาอำนาจชาติอื่น ๆ

การที่รัฐบาลไทยต้องแสวงหาการสนับสนุนจากมหาอำนาจอื่น ๆ ในการยุติข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบารุสเซียทำให้เห็นได้ว่า รัฐบาลไทยประเมินความรุนแรงของสถานการณ์ที่ถูกคุกคามและท่าทีการคุกคามของรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสต่างกันอย่างไร เพราะในขณะเดียวกันที่รัฐบาลไทยพยายามแสวงหาการสนับสนุนจากมหาอำนาจอื่น ๆ เพื่อยับยั้งการคุกคามของรัฐบาลฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทยนั้น ในกรณีของรัฐบาลอังกฤษกล่าวได้ว่า รัฐบาลไทยไม่ได้พยายามที่จะใช้มาตรการเดียวกันนี้เลย ในทางตรงกันข้ามในหลายกรณีจะเห็นได้ว่า รัฐบาลไทยพยายามที่จะขอความช่วยเหลือสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษ

ในกรณีการขัดแย้งกับรัฐบาลฝรั่งเศส

เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ทางการเมืองโดยทั่วไปในขณะนั้น การตัดสินใจของรัฐบาลไทยในการทาบตามรัฐบาลรัสเซียให้เข้ามาแทรกแซงใกล้เคียงกับข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลฝรั่งเศส นับเป็นการตัดสินใจที่ค่อนข้างมีเหตุผลพอสมควร

ประการแรก ความพยายามของรัฐบาลไทยในอันที่จะแสวงหาทางตกลงด้วยดีกับรัฐบาลฝรั่งเศสโดยลำพังล้มเหลวอยู่เสมอมา ในขณะที่เดียวกันกับที่รัฐบาลไทยขาดอำนาจการต่อรองที่แข็งแกร่งพอเพียง

ประการที่สอง ในระหว่างนั้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลรัสเซียสนิทสนมกันยิ่งขึ้นในฐานะของทวีภาคีพันธมิตร การเข้าแทรกแซงของรัฐบาลรัสเซียย่อมจะสร้างความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลฝรั่งเศสน้อยกว่าการเข้าแทรกแซงของมหาอำนาจอื่น ๆ ที่เป็นคู่แข่งทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจของรัฐบาลฝรั่งเศส เป็นต้นว่า เยอรมนี หรืออังกฤษ

ประการสำคัญ ก่อนหน้านั้นรัฐบาลรัสเซียไม่มีผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่สำคัญใด ๆ หรือแม้แต่แสดงความสนใจในการที่จะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในบริเวณภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การดำเนินนโยบายใด ๆ ของรัฐบาลรัสเซียที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่ต้องคำนึงถึงการรักษาผลประโยชน์เหล่านั้นเป็นอันดับแรก ดังนั้นจึงมีโอกาที่รัฐบาลรัสเซียจะเข้าแทรกแซงอย่างเป็นทางการที่สุ่มมากกว่ามหาอำนาจอื่น ๆ ที่มีผลประโยชน์อยู่ในภูมิภาคนี้ นอกไปจากนั้นการที่รัฐบาลรัสเซียไม่มีผลประโยชน์หรือสนใจผลประโยชน์ในภูมิภาคนี้อย่างจริงจังจึงยังทำให้รัฐบาลไทยพอจะวางใจได้ว่า รัฐบาลรัสเซียจะไม่เข้าร่วมมือกับรัฐบาลฝรั่งเศสบีบบังคับเอาผลประโยชน์จากรัฐบาลไทยในภายหลัง

การตัดสินใจทาบตามรัฐบาลรัสเซียยืนยันให้เห็นเจตนาจริงและนโยบายที่แท้จริงของรัฐบาลไทยในการเผชิญปัญหาการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกในระหว่างนั้นได้เป็นอย่างดีว่า รัฐบาลไทยยึดนโยบายในการต่อต้านการคุกคามจากภายนอกอย่างละมุนละม่อมที่คำนึงถึงความเป็นจริงของสถานการณ์เป็นพื้นฐาน ฉะนั้นนโยบายต่อต้านของรัฐข้างเคียงบางรัฐที่ต้องประสบกับความล้มเหลวในเวลาอันสั้น ในขณะที่เดียวกันลักษณะการทาบตาม

ของรัฐบาลไทยก็ปรากฏว่าเป็นไปอย่างสุขุมและระมัดระวังเป็นอย่างมาก รัฐบาลไทยตระหนักดีอยู่เสมอว่าการพาทหารให้รัฐบาลรัสเซียเข้ามามีบทบาทในครั้งนี้เป็นความเคลื่อนไหวที่อาจจะทำให้สถานการณ์ทางการเมืองในภูมิภาคนี้เปลี่ยนแปลงไป มหาอำนาจอื่นที่มีผลประโยชน์อยู่มากในภูมิภาคนี้อาจจะแฉงว่าความเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทยในครั้งนี้จะทำให้อิทธิพลของตนถูกกระทบกระเทือนและรัฐบาลไทยก็ไม่อยู่ในฐานะที่จะเคลื่อนไหวไปในทางที่จะเป็นการท้าทายมหาอำนาจเหล่านั้น เห็นได้ชัดว่ารัฐบาลไทยพยายามทุกวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยงจากการสร้างควมระแวงใด ๆ อยู่เสมอมา ซึ่งนับเป็นนโยบายที่เหมาะสมกับสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศและฐานะที่แท้จริงของรัฐบาลไทยในขณะนั้น

การเข้าแทรกแซงของรัฐบาลรัสเซียในหลายกรณีดังได้กล่าวมาแล้ว เป็นการผ่อนคลายสถานการณ์ตึงเครียดของปัญหาข้อขัดแย้งลงได้มาก โดยเฉพาะสถานการณ์ตึงเครียดที่กดดันรัฐบาลไทยอย่างรุนแรง แม้ว่าอันที่จริงการแทรกแซงของรัฐบาลรัสเซียจะไม่บรรลุเป้าหมายทั้งหมดก็ได้อย่างที่รัฐบาลไทยคาดหวังไว้ บทบาทของรัฐบาลรัสเซียในปัญหาดังกล่าวก็เป็นเสมือนหนึ่งแหล่งกลางที่คอยถ่ายเทความตึงเครียดของแต่ละฝ่าย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้คอยยับยั้งท่าทีที่แข็งกร้าวของทั้งสองฝ่ายไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่าทีคุกคามที่รุนแรงขึ้นบางขณะของฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศส จริ่งอยู่การคลี่คลายของปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้เป็นผลมาจากปัจจัยอื่น ๆ หลายประการ ที่สำคัญก็คือสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่หากปราศจากบทบาทของรัฐบาลรัสเซียก็ไม่แน่ว่าปัญหาดังกล่าวจะคลี่คลายออกมาในลักษณะที่เป็นอยู่ กล่าวได้ว่ากรณีการเข้าแทรกแซงของรัฐบาลรัสเซียในครั้งนี้ นับเป็นการใช้วิถีทางการทูตที่คลี่คลายปัญหาข้อขัดแย้งที่เห็นได้ชัดที่สุดกรณีหนึ่งในประวัติศาสตร์การทูตของไทย

แต่การที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองได้พัฒนาขึ้นมาถึงการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตด้วยเหตุผลทางการเมืองและการสนับสนุนจากความสัมพันธ์ระหว่างพระราชวงศ์ทั้งสองประเทศมากกว่าที่เกิดจากพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการค้า (และรวมทั้งทางวัฒนธรรม) และการที่ภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต รัฐบาลทั้งสองก็ไม่พยายามที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างจริงจัง แม้แต่ความสนใจก็มีอยู่น้อยมาก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองมีลักษณะเฉพาะ เพราะเมื่อสถานการณ์

ทางการเมืองระหว่างประเทศได้ทำให้รัฐบาลรัสเซียไม่อาจเข้ามาแทรกแซงปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยได้โดยสะดวกอย่างเต็มที่ และรวมทั้งการที่สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศนั้นได้ทำให้ปัญหาคงกล่าวคลี่คลายไปในทางที่ดี ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยก็เริ่มห่างเหินกันออกไป นั่นคือ เมื่อเหตุผลความจำเป็นทางการเมืองหมดไป ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองก็ขาดความต่อเนื่อง นึกถึงกรณีความสัมพันธ์ที่รัฐบาลไทยมีอยู่กับประเทศมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ ที่มีพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางการค้าและผลประโยชน์ร่วมกันอื่น ๆ คำจูนอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองนี้จึงเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ร่วมเป็นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลทั้งสองที่ยังคงมีอยู่ต่อกันมาในระยะหลังนั้นเป็นผลมาจากเหตุผลเดียวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของพระราชวงศ์

อย่างไรก็ดี ในช่วงระยะเวลาอันสั้นเพียง 20 ปีของความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทยนั้น นอกจากรัฐบาลรัสเซียจะเข้ามาบีบบังคับแทรกแซงปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยแล้ว การชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่งก็เป็นบทบาทที่เด่นที่สุดอีกประการหนึ่ง การตัดสินใจของรัฐบาลไทยในครั้งนั้นเป็นผลมาจากความพยายามของนายลอร์ด-เมลิกอฟ อัครราชทูตรัสเซียที่กรุงเทพฯ ที่ผลักดันให้รัฐบาลไทยหันมาพิจารณาที่จะอยู่รวมและรับผลประโยชน์จาก "ระบบใหม่" ของโลกแทนการตอง "อยู่อย่างโดดเดี่ยว" ภายหลังจากสงคราม การตัดสินใจเข้าสู่สงครามของสหรัฐอเมริกามีส่วนในการสร้างมติมหาชนให้โน้มเอียงไปในข้างฝ่ายสัมพันธมิตรและสร้างเหตุผลเฉพาะหน้าสำหรับรัฐบาลไทยที่จะตัดสินใจเข้าสู่สงครามมากขึ้น แต่เหตุผลที่แท้จริงของรัฐบาลไทยอยู่ที่การพิทักษ์ผลประโยชน์ในอนาคตที่อัครราชทูตรัสเซียได้พยายามชี้ให้เห็น อย่างน้อยที่สุดความพยายามของอัครราชทูตรัสเซียที่สร้างความขัดแย้งขึ้นในหมู่ชนแทนทางการทูตของชาติมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรก็มีผลเร่งให้รัฐบาลไทยเห็นความจำเป็นที่จะต้องรีบทำการตัดสินใจเร็วขึ้นกว่าเดิม

ท่าทีของรัฐบาลไทยที่มีต่อสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศรัสเซียภายหลังการปฏิวัติเดือนมีนาคม ค.ศ. 1917 (พ.ศ. 2459) เป็นกรณีที่น่าสนใจอีกกรณีหนึ่งที่สมควร

ได้รับการพิจารณาไว้ในที่นี้ การประวิงเวลาการรับรองฐานะของรัฐบาลชั่วคราวของ
 รุสเซียในขณะที่มหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรส่วนใหญ่ได้ให้การรับรองไปแล้วนั้น ย้ำให้เห็นท่าที
 ที่แท้จริงของรัฐบาลไทยที่มีต่อความสัมพันธ์กับประเทศรุสเซียได้เป็นอย่างดี เพราะนอกจาก
 ปัญหาความมั่นคงภายในของรัฐบาลไทยที่อาจถูกกระทบกระเทือนจากการรับรองนั้นแล้ว
 รัฐบาลไทยยังมองไม่เห็นความจำเป็นอันเกิดจากการมีผลประโยชน์ร่วมใด ๆ ที่จะต้อง
 กระทั่งหรือรื้อนให้การรับรองรัฐบาลชั่วคราวโดยทันที ในกรณีดังกล่าวดูเหมือนรัฐบาลไทย
 พยายามที่จะประวิงเวลาเพื่อรอการคลี่คลายของสถานการณ์ภายในของประเทศรุสเซียก่อน
 ที่จะตัดสินใจดำเนินการอย่างไรต่อไป และรวมทั้งพิจารณากำหนดลักษณะหรือระดับความ
 สัมพันธ์ทางการทูตที่มีต่อกันให้เหมาะสมกับความจำเป็นหรือความเป็นจริงของสถานการณ์
 การรับรองรัฐบาลชั่วคราวในเวลาต่อมาก่อนการปฏิวัติเดือนตุลาคมและการดำรงความ
 สัมพันธ์ทางการทูตอย่างไม่เป็นทางการกับรัฐบาลชั่วคราวภายหลังการปฏิวัติครั้งนั้น เป็นผล
 มาจากความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะต้องดำเนินนโยบายร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับมหา
 อำนาจสัมพันธมิตรอื่น ๆ ทั่วไประยะเวลาหนึ่ง เพราะผลประโยชน์ร่วมที่มีอยู่กับรัฐบาลชั่วคราวแต่อย่างใด

ในขณะที่เกี่ยวกับการปฏิวัติเดือนตุลาคมในประเทศรุสเซียนั้นไม่ได้สร้างปฏิกิริยาที่
 เกินกว่าปกติให้แก่รัฐบาลไทย ในระยะแรก ๆ ภายหลังที่พรรคบอลเชวิคส์สามารถยึดอำนาจ
 การปกครองในส่วนกลางได้แล้ว รัฐบาลไทยตระหนักถึงปัญหาความแตกต่างหรือความขัดแย้ง
 ของลัทธิหรืออุดมการณ์ทางการเมืองน้อยมาก ความเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทยในทางที่เป็น
 ปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลบอลเชวิคส์อันเนื่องมาจากข้อขัดแย้งข้างต้นเกือบไม่ปรากฏให้เห็น ท่าทีที่
 เป็นไปในทางต่อต้านรัฐบาลบอลเชวิคส์ที่พอมืออยู่บ้าง เป็นผลเนื่องมาจากสภาพและความ
 รุนแรงของการจลาจลในประเทศรุสเซียเป็นสำคัญ ในขณะที่การที่รัฐบาลบอลเชวิคส์พยายาม
 จะสถาปนาสันติภาพกับฝ่ายมหาอำนาจกลางโดยลำพังอันเป็นการขัดกันนโยบายหลักของมหา
 อำนาจฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้รัฐบาลไทยไม่แม้แต่พิจารณาฐานะที่แท้จริงของรัฐบาลบอล-
 เชวิคส์ ความระแวงของรัฐบาลไทยในส่วนที่เกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองเริ่มปรากฏก็
 ต่อเมื่อภายหลังการประชุมคอมมิวนิสต์สากลครั้งที่สามที่กรุงมอสโคว์ใน ค.ศ. 1919 (พ.ศ.
 2462) แต่เหตุผลที่แท้จริงในการที่รัฐบาลไทยไม่ได้แสดงความสนใจที่จะสถาปนาความ
 สัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลสหภาพโซเวียตในระยะต่อมาก็คือ การขาดผลประโยชน์ร่วม

ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศทั้งสอง

สำหรับรัฐบาลรัสเซีย นับแต่ที่รัฐบาลรัสเซียได้แสดงความสนใจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความสนใจของรัฐบาลรัสเซียเป็นไปเพื่อสนับสนุนผลประโยชน์ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่จะมีเป้าหมายเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง ดังนั้นความเคลื่อนไหวใด ๆ ของรัฐบาลรัสเซียที่เกี่ยวกับภูมิภาคนี้จึงขึ้นอยู่กับนโยบายคุ้มครองและส่งเสริมผลประโยชน์และอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในกรณีความสัมพันธ์กับรัฐบาลไทย แม้ว่าการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตจะเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์ส่วนตัวพระองค์อันสนิทสนมระหว่างพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ท่าทีของรัฐบาลรัสเซียที่มีต่อปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยก็เป็นไปโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสำคัญ ท้ายที่สุดแล้วทำให้รัฐบาลรัสเซียพยายามหลีกเลี่ยงที่จะทำใหม่บทบาทของตนท่าทหายอิทธิพลของมหาอำนาจอื่น ๆ ที่มีผลประโยชน์อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก่อน แต่ในขณะที่เกี่ยวกับการที่รัฐบาลรัสเซียมุ่งที่ผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าและไม่สนใจที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างจริงจังก็ทำให้บทบาทหรืออิทธิพลของรัฐบาลรัสเซียในภูมิภาคนี้มีอยู่อย่างจำกัดและมีเงื่อนไข

บทบาทหรืออิทธิพลที่มีอยู่อย่างจำกัดและมีเงื่อนไขนี้ ทำให้เป้าหมายของความสนใจของรัฐบาลรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บรรลุผลน้อยมาก แม้ว่าแถลงการณ์รวมเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2445) ที่ทำให้สถานการณ์ของรัสเซียในตะวันออกเฉียงใต้มั่นคงขึ้นข้างนั้น จะกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากความสนใจดังกล่าว แต่ก็เห็นได้ว่า ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผลประโยชน์และอิทธิพลของรัสเซียในบริเวณตะวันออกเฉียงใต้อ่อนโทรมลงอย่างรวดเร็ว การที่รัฐบาลรัสเซียไม่มีอิทธิพลที่แท้จริงอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดสถานีเชื้อเพลิงสำหรับเรือรบหรือที่มั่นทางยุทธศาสตร์อยู่ในบริเวณภูมิภาคนี้ ทำให้สถานการณ์ทางการรบของฝ่ายรัสเซียใน

สงครามกับญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) อยู่ในสภาพเสียเปรียบและต้องพ่ายแพ้ไปที่สุท

ลักษณะความสนใจและท่าทีของรัฐบาลสหภาพโซเวียตที่มีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองดูเหมือนว่าจะไม่มีอะไรแตกต่างไปจากสาระสำคัญเดิมที่เป็นอยู่ในสมัยของรัฐบาลรัสเซียในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายทศวรรษที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าความพยายามของรัฐบาลสหภาพโซเวียตที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ เป็นผลมาจากความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนมากกว่าจะมุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากภูมิภาคนี้โดยตรง แต่การที่รัฐบาลสหภาพโซเวียตไม่เคยมีบทบาทหรืออิทธิพลที่ต่อเนื่องมาก่อนในภูมิภาคนี้และขาดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เด่นชัด ทำให้ความพยายามดังกล่าวได้รับความสำเร็จน้อยมาก

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นเพียงฉากผ่านสั้น ๆ แต่ก็มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยสมัยแห่งการคืนชนเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยไม่น้อย

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย